

УДК 347.243

Валерія Львовичка,*аспірантка кафедри земельного та аграрного права
юридичного факультету
Київського національного університету ім. Тараса Шевченка*

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПОБУТОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В КИТАЇ

Стаття присвячена дослідженню правовідносин щодо користування землею колективної власності в Китайській Народній Республіці. Досліджені основні особливості функціонування системи побутової відповідальності в Китаї та її специфіка.

Ключові слова: колективна власність на землю, землекористування, сімейний підряд, система побутової відповідальності.

С талий розвиток країни залежить від збалансованої політики щодо регулювання земельних відносин. І якщо в Україні остання теза фактично набула лише декларативного відображення, то у багатьох країнах світу, зокрема в Китайській Народній Республіці, це не тільки найголовніший державний принцип, а й здійснення необхідних цілеспрямованих дій на загальнонаціональному рівні, які полягають у конкретних початкових державно-політичних кроках.

Безумовно, функціонування системи обігу землі та приведення її у відповідність із сучасними реаліями і потребами неможливе без аналізу зарубіжного досвіду, що дозволяє виявити найбільш вдалі моделі правового регулювання земельних відносин та основні шляхи формування ефективного обігу земельних ресурсів, якими рухаються прогресивні держави світу. В більшості випадків прийнято вважати, що приватна власність на землю є найбільш ефективною формою власності. Разом із тим існують приклади, які демонструють, що це не завжди так, і приватне землеволодіння не завжди забезпечує законмірний результат розвитку економіки та суспільства. Зокрема, таким прикладом сьогодні є Китайська Народна Республіка.

Метою цієї статті є визначення основних особливостей функціонування системи побутової відповідальності в Китаї та її впливу на розвиток земельних відносин.

Серед українських науковців, які б у своїх працях приділяли увагу дослідженню системи землекористування в КНР, слід згадати А. Мірошниченка, О. Пасечник, М. Краєва, К. Борисова, О. Кучер.

Аналіз опрацьованої літератури свідчить, що в основному більш докладно питання землекористування в Китаї вивчали американські та китайські вчені, зокрема Жао Йонгйун (Zhao Yongjun), Ерпінг Лі (Erping Li), Юстін Іфу Лін (Justin Yifu Lin) та інші. Аналіз їх

робіт, а також інших сучасних науковців дозволяє констатувати, що система побутової відповідальності в Китаї є достатньо складним історичним явищем, оскільки КНР – соціалістична держава з багатовіковими історією та традиціями, що визначає її специфіку та зумовлює основну відмінність від інших держав світу.

Відповідно до ст. 8 Закону КНР «Про управління землями» вся земля в Китаї і межах міст є власністю держави, а земля в сільських і приміських місцевостях належить до колективної власності та може бути надана відповідно до закону виключно у користування юридичним або фізичним особам [1, ст. 8]. Таким чином, у Китайській Народній Республіці, виходячи з існуючих у КНР форм власності на землю, систему землекористування вважають дворівневою [2, с. 915], а обіг землі в Китаї, відповідно, також умовно можна розділити на два сектори: обіг землі державної власності, або так званий адміністративний обіг земель [3, с. 136], та обіг землі колективної власності, який є доволі специфічним видом землекористування.

Вся система користування землями колективної власності в Китаї функціонує у формі сімейного підряду або так званої системи побутової відповідальності (Household Responsibility System) [4, с. 199], за допомогою якої індивідуальним сільським господарствам надаються права землекористування. Згідно з цією системою земля офіційно залишається у колективній власності, але розподіляється між сільськими домогосподарствами для обробки за їх власним бажанням.

Як зазначають фахівці, система сімейного підряду – це глибока та складна соціальна реформа, що торкнулася інтересів мільйонів селян і призвела до історичних змін у сільській економіці, політиці, ідеології. Вона вивела сільське господарство Китаю з довготривалого застою та створила сприятливу обстановку для сільської економіки [5, с. 117]. Тому не випадково період впровадження та функ-

ціонування системи сімейного підряду історики та науковці називають «золотим періодом» [6, с. 3] села, адже було значно збільшено селянське виробництво, а до середини 80-х років XX ст. вирішені всі основні проблеми харчування та продовольства.

За перші сім років у результаті переходу на сімейний підряд, вдалося домогтися збільшення сільськогосподарського виробництва на 67 %. Також система побутової відповідальності сприяла ліквідації масового безземелля, оскільки земля почала передаватися у довгострокове користування. Крім того, селяни мали змогу розпоряджатися всією продукцією, виготовленою понад встановленої державою норми, що виявилось потужним стимулом, який, у свою чергу, посприяв зростанню продуктивності праці на 50 % і як наслідок відбувся перехід на більш цінні види культур і оброблення нових земельних угідь [7, с. 2]. Така система прийшла до вподоби китайським селянам та поширилася на всі села. Тому Комуністична партія Китаю свого часу підтримала її, затвердивши як важливий зміст сільської реформи Китаю та назвали «великим творінням китайських селян» [5, с. 115].

Таким чином, незважаючи на те, що перерозподіл земель спочатку був призначений для обліку кількості населення та моніторингу формування нових домогосподарств, сільські мешканці досить швидко вподобали таку систему сімейного підряду, яка згодом перетворилася на стратегічний напрям державної політики у сфері регулювання земельних відносин на селі.

Слід зазначити, що сучасна система побутової відповідальності Китаю призначена насамперед для стимулювання та підвищення врожайності, перерозподілу колективної землі між селянськими господарствами з відносною автономією щодо вибору сфери сільськогосподарської діяльності [8, с. 189]. І сьогодні основні функції системи побутової відповідальності зводяться до збереження сільськогосподарських земель у колективній власності та покладення сільськогосподарського виробництва і використання відповідних земель на окремі домогосподарства в рамках довгострокових контрактів [4, с. 201], під час дії яких селяни сплачують податки та можуть отримувати певну частину продуктів їх виробництва для власного споживання.

Таким чином, суть системи побутової відповідальності зводиться до того, що вся земля належить сільським колективам, а її оброблення, виробництво продовольства й управління покладені на окремі домогосподарства в рамках довгострокових контрактів. Під час терміну дії договору фермери користуються землями на власний розсуд, платять певні податки та, як правило, мають право на всю вироблену продукцію чи її частку. Це залежить від обраної форми землекористування. Так, сьогодні китайська підрядна система

має дві основні дієві форми. Перша з них пов'язана з контрактами на «дохід домогосподарства» (baochandaohu) [9, с. 1067]. Друга форма пов'язана з «вільними від зобов'язань» контрактами або контрактами, які пов'язані з конкретними завданнями до виконання, що ставляться перед домогосподарствами (baogandaohu) [9, с. 1067].

При контрактах на «дохід домогосподарства» земля розподіляється порівну і здається в оренду індивідуальним селянським домогосподарствам. Суть таких контрактів полягає в тому, що встановлюється певна квота, вид або розмір доходу у вигляді натурального податку, який повертається державі у натуральній формі. При цьому селянські господарства мають автономію у прийнятті рішень, скільки і яку саме продукцію виробляти, оскільки після сплати такого натурального податку, будь-який надлишок з урахуванням фіксованої квоти зберігається в селянських господарствах для власного споживання або для продажу. Це класична форма китайської системи побутової відповідальності.

За другою формою передбачено, що домогосподарства, в обмін на отримане право землекористування, здійснюють фіксовані платіжі сільським колективам або надають конкретні послуги (іншими словами, виконують державне замовлення), залишаючи всю виготовлену продукцію в повному обсязі для власного використання або для продажу.

Таким чином, при обох формах зберігається право колективної власності на землю та забезпечується договірна (контрактна) основа землекористування.

Слід зазначити, що тривалий час умови вказаних контрактів різною мірою залежали від провінцій, де вони уклалися, й їх традицій. Деякі провінції використовували практику щорічного переукладення контрактів із метою перерозподілу земель залежно від розмірів домогосподарств або інших чинників соціального характеру (склад сім'ї, вік домогосподарців та їх працездатність). В інших провінціях тривалість контрактів взагалі не була чітко обумовлена.

У 2002 р. прийнято Закон КНР «Про земельні контракти у сільських місцевостях» («The Law of the People's Republic of China on Land Contract in Rural Areas»), який детально регулює систему землекористування в КНР і забезпечує надійну правову базу для її реалізації. Основне завдання зазначеного закону полягає у наданні селянам довгострокових і гарантованих прав землекористування. Він врегульовує умови та порядок укладення контрактів землекористування, закріплює процедуру укладення таких договорів і визначає взаємні права й обов'язки сторін, що забезпечує дієвість та ефективність підрядної системи землекористування [10, ст. 1]. Він передбачає, що селяни можуть здавати землю в суборенду, обмінювати та здійснювати

інші операції з земельними контрактами, за винятком купівлі-продажу.

Сьогодні ж китайський законодавець закріпив норми, за якими землевідведення залишаються незмінними незалежно від таких побутових ситуацій, як, наприклад, народження або смерть у домогосподарстві. Тому таке вдосконалення підрядної системи, що полягає у рівномірному розподілі оброблюваних угідь по всій території Китаю, на думку деяких учених, розв'язало проблему подрібнення підрядної землі та як результат, завдяки концентрації землі, запустило масштабний механізм розвитку великих господарств на основі реалізації права користування землею, її цільового використання, збільшення обсягу господарств, що, у свою чергу, значно посприяло обігу землі в Китаї [11, с. 116].

Разом із цим, існує й інша думка, за якою підрядна система навпаки гальмує розвиток земельного обігу в КНР у сфері колективної власності та заважає досягти ефективного землекористування в силу своєї природи фрагментації сільгоспугідь [12, с. 128]. Слід зазначити, що в Україні також спостерігається аналогічна проблема і багато науковців акцентують увагу на тому, що яскраво вираженою проблемою у системі землекористування є неефективна структура землекористування, що сформувалася в Україні внаслідок виділення земельних часток (паїв) на місцевості, створила умови для масштабної фрагментації та роздрібненості земель [13, с. 202], що, у свою чергу, призводить до обмеження обігу земель сільськогосподарського призначення [14, с. 45].

Таким чином, система землекористування в Китаї відрізняється від інших відомих світових варіантів великою своєрідністю та відсутністю аналогів. Перш за все, характерною ознакою китайської системи землекористування є те, що вона заснована лише на державній і колективній власності, які утворюють дві окремі системи землекористування з окремим правовим режимом.

Україна та Китай мають абсолютно різні системи державно-політичного устрою, різні форми власності на землю. Україна – демократична держава, яка визнає державну, колективну та приватну власність на землю. КНР – соціалістична держава, земля якої може перебувати виключно в державній чи колективній власності. Проте, незважаючи на це, особливості земельних відносин в КНР є наявність достатньо вільного обігу землі, що заслуговує на увагу з точки зору як теорії, так і практики.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2015 р.

This article is devoted to the relationships of collectively-owned land use in the People's Republic of China. The article studies the main features of the state and collective ownership of land in China.

Статья посвящена исследованию правоотношений по пользованию землей коллективной собственности в Китайской Народной Республике. Исследованы особенности функционирования системы бытовой ответственности в Китае и ее специфика.

Список використаних джерел

1. Закон Китайської Народної Республіки «Про управління землями» 1986 р. Land Administration Law of the People's Republic of China [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.china.org.cn/english/environment/34345.htm>.

2. Dong X.-Y. 1996. Two-tier land tenure system and sustained economic growth in post-1978 rural China. *World Development* 24(5): 915–928.

3. Сердюк С. А. Державне регулювання обігу земель державної та комунальної власності: організаційно-правовий аспект // Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології. – 2013. – Вип. 2. – С. 135–140.

4. Justin Yifu Lin. The Household Responsibility System in China's Agricultural Reform: A Theoretical and Empirical Study // *Economic Development and Cultural Change*. – 1988. – Vol. 36, N 3. – P. 199–224.

5. Жудзунь Дин, Ковалев М. М., Новик В. В. Феномен экономического развития Китая. – Минск, 2008. – 446 с.

6. Erping Li. Which land property system to ensure effective protection of human rights? The Chinese land property system's example. *De la terre aux aliments, des valeurs aux règles*. (Jun 2010), Nantes, France [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-00650175/document>.

7. Сергеева Т. С. Использование опыта Китая в реформировании российской экономики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: sdo.rea.ru/cde/conference/1/file.php?fileId=22.

8. Smallholders and the «household responsibility system»: adapting to institutional change in Chinese agriculture. *Tilt // Human Ecology*. – 2008. – 36. – P. 189–199.

9. Tian Qunjian. Household Responsibility System // Berkshire Publishing Group LLC. – 2009, (PDF). – P. 1066–1072 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: liberalarts.oregonstate.edu/.../pdf/.../tilt_smallho.

10. Закон Китайської Народної Республіки «Про земельні контракти у сільських місцевостях» 2007 року. Law of the People's Republic of China on Land Contract in Rural Areas / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://english.gov.cn/2005-10/09/content_179389.htm.

11. Тутаренко М. Л. Китай: цивилизация и реформы. – М., 1999. – 240 с.

12. Zhao Yongjun. China's rural development challenges: land tenure reform and local institutional // Ho, P.P.S.; University of Groningen; Verstappen, L.C.A. experimentation. 2010. – 203 p.

13. Шворак А., Ткачук Л. Необхідність проведення консолідації земель в Україні // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. – 2013. – № 20. – С. 202–205.

14. Куцевич О. П. Деякі правові обмеження обороту земель сільськогосподарського призначення як перешкоди для консолідації земель // Адвокат. – 2013. – № 12. – С. 45–48.

